

NON HAI TRABALLO SOCIAL SE NON HAI PLANETA.

NO HAY TRABAJO SOCIAL SI NO HAY PLANETA.

THERE IS NO SOCIAL WORK IF THERE IS NO PLANET.

Marta Pernas Rodríguez - Traballadora social ecofeminista e facilitadora de grupos da Asociación RaizAmeVivo

raizame.asociacion@proton.me

RESUMO

Neste artigo abordamos a emerxencia climática e sistémica como un escenario de intervención prioritario no traballo social, introducíndonos ao amplo mundo do traballo social ecosocial, verde, eco-crítico e sostible, repensando novos paradigmas emerxentes como son a permacultura, o ecofeminismo decolonial e o decrecemento, e compartindo ámbitos de actuación do traballo ecosocial. Entendemos esta profesión como un ente crucial a hora de acompañar a sociedade, e especialmente aos grupos máis vulnerables, nos profundos cambios estruturais que teremos que afrontar para poder co-habitar un planeta vivible, san e sostible cos seus límites físicos, ao mesmo tempo que aseguramos que a xustiza climática e social vaian da man, na construción de comunidades resilientes e inclusivas.

PALRABRAS CHAVE

Traballo Social verde, ecoloxismo, cambio climático, acción comunitaria, transformación.

RESUMEN:

En este artículo abordamos la emergencia climática y sistémica como un escenario de intervención prioritario en el trabajo social, introduciéndonos al amplio mundo del trabajo social ecosocial, verde, eco-crítico y sostenible, repensando nuevos paradigmas emergentes como son la permacultura, el

ecofeminismo decolonial y el decrecimiento, y compartiendo ámbitos de actuación del trabajo ecosocial. Entendemos esta profesión como un ente crucial a hora de acompañar la sociedad, y especialmente a los grupos más vulnerables, en los profundos cambios estructurales que tendremos que afrontar para poder co-habitar un planeta vivible, sano y sostenible con sus límites físicos, al mismo tiempo que aseguramos que la justicia climática y social vayan de la mano, en la construcción de comunidades resilientes e inclusivas.

PALABRAS CLAVE

Trabajo social verde, ecologismo, cambio climático, acción comunitaria, transformación.

ABSTRACT

In this article we address the climate and systemic emergency as a priority intervention scenario in social work, introducing us to the broad world of ecosocial, green, eco-critical and sustainable social work, rethinking new emerging paradigms such as permaculture, decolonial ecofeminism and degrowth, and sharing areas of action of ecosocial work. We understand this profession as a crucial entity when it comes to accompanying society, and especially the most vulnerable groups, in the profound structural changes that we will have to face in order to co-inhabit a livable, healthy and sustainable planet with its physical limits, at the same time. while ensuring that climate and social justice go hand in hand, in building resilient and inclusive communities.

KEYWORDS

Green social work, environmentalism, climate change, community action, transformation.

1. INTRODUCCIÓN

Sendo o traballo social, pola súa propia casuística, unha profesión en crise; sendo os grupos humanos organismos vivos en constante movemento; sendo o contexto unha cadea de microcolapsos eco-sistémicos e unha ebulición global sen precedentes; sendo a extinción masiva producida pola actividade humana unha realidade cada vez máis próxima; supoñendo verdade que haxa unha

vontade política por camiñar cara a Axenda 2030 e cara unha sociedade realmente máis sostible, inclusiva e diversa... Cal será pois o rol do traballo social neste mundo en decadencia? Está preparado para os retos ecosociais que están por vir? Como axentes de cambio social poderemos adaptar os ritmos institucionais as emerxencias das nosas comunidades? Será esta transición ecosocial un proceso realmente sostible e xusto?

Se ben o fin último do traballo social é a súa erradicación, sempre que haxa sociedade haberá traballo social, xa que as interaccións e relacións humanas levan consigo unha complexidade de tal magnitude que parecen precisar dun acompañamento activo, dunha protección dos dereitos humanos e dunha defensa das vidas que merecen ser vividas con dignidade, autonomía e empoderamento. Sen embargo, **sen planeta o traballo social non pode existir**, ao igual que o resto de profesións, ao igual que milleiros de especies e ao igual que as futuras xeracións, coas cales estamos en débeda.

Tras esta breve introdución, daremos unha ollada ao contexto que nos atinxe, situándonos no traballo social, no contexto climático e ambiental actual así como nos marcos comúns de actuación que lideran estes cambios a nivel global e autonómico. A continuación pasaremos a indagar no Traballo Social Verde, cun resumo sobre a traxectoria que me fixo chegar ata aquí, introducindo termos esenciais para comprender o Traballo Eco-Social, como son o enfoque sistémico, permacultural, decrecentista, ecofeminista, crítico e decolonial. Por último, definiremos o traballo social verde e clasificaremos algúns dos seus ámbitos de aplicación e intervención social, rematando cunhas conclusións.

Cabe mencionar que este artigo ten unha linguaxe inclusiva, utilizando o feminino xenérico referíndose a persoas, incidindo en “traballadoras sociais” pola visibilidade da feminización desta profesión de coidados.

2. UNHA OLLADA AO CONTEXTO

2.1. Situándonos no traballo social

Nos últimos anos colleu forza o concepto de traballo social verde, ou traballo social eco-social, traballo social ambiental ou sostible... Sen embargo, ao tentar ir ao profundo, no territorio español e galego, observamos un descoñecemento

xeral sobre o que significa todo isto, así coma unha materialización superficial desta esencia holística nos discursos do traballo social, e por tanto, na súa praxe.

Analizando algúns conceptos do traballo social, imos a última re-definición global do traballo social en 2014 en Australia polo FITS: “O traballo social é unha profesión baseada na práctica e unha disciplina académica que promove o cambio e o desenvolvemento social, a cohesión social, e o fortalecemento e a liberación das persoas. Os principios da xustiza social, os dereitos humanos, a responsabilidade colectiva e o respecto á diversidade son fundamentais para o traballo social. Apoiada polas teorías do traballo social, as ciencias sociais, as humanidades e os coñecementos indíxenas, o traballo social involucra ás persoas e as estruturas para facer fronte a desafíos da vida e aumentar o benestar”(Definición Global del Trabajo Social – International Federation of Social Workers, 2023). Aquí podemos observar que esta definición non menciona o medio e o entorno coma principios clave, en tanto como seres eco-dependentes que somos, e en tanto que todo o que lle sucede a contorna que habitamos nos afecta directamente, en termos de saúde mental, física, social i económica.

Se queremos mudar de paradigma, desde unha visión antropocentrista a unha visión biocentrista, o ser humano deixaría de ser o centro do “ego” e pasaría idealmente a ser parte do “eco”, un ente máis da Natureza, mais cun gran poder destrutor así coma rexenerador.

Indo aos documentos máis recentes publicados polo CGTS no territorio español, comezamos collendo o “Modelo do Sistema Público de Servizos Sociais que defende o traballo social” (Consejo General del Trabajo Social, 2022). Aquí observamos uns avances notorios no camiño cara un traballo social máis crítico e xerador de vínculos, ampliando o concepto de convivencia e as relacións significativas máis aló da familia e cun maior alcance territorial, incidindo máis na acción comunitaria como un eixo principal de transformación. Sen embargo, botamos en falta unha vez máis o corpo dun discurso que integre máis o medioambiente. E podemos velo a simple vista no feito da falta de mención e visibilidade do mesmo, así como en pequenos detalles, como no seguinte exemplo.

Para marcar os límites entre as entornas da convivencia, entendendo estas como esferas de atención dos servizos sociais, utilizan unha estrutura na que diferencian os niveis do ambiente ecolóxico, seguindo a teoría ecolóxica de desenvolvemento humano (Bronfenbrenner, 1979). Comezando polo sistema persoa (o referente a propia individualidade); seguindo polo micro-sistema (redes primarias, núcleo relacional máis inmediato, familia, amizades); o meso-sistema (interaccións da familia, escola, servizos sociais, sanidade...); o exo-sistema (influencia do contexto social, familia extensa, traballo da familia, barrio...); o macro-sistema (influencia do contexto cultural, sistema de crenzas, sistema económico, político...) e por último non nomean o crono-sistema, como si fai a autora desta teoría, referíndose a influencia do contexto ambiental, os cambios que ocorren ao longo do tempo nos ecosistemas dos que formamos parte.

Nesta teoría faise fincapé en que o contexto ecolóxico dos individuos está formado por un sistema de sistemas, que se superpoñen e se inflúen mutuamente, cunha perspectiva profundamente sistémica e holística como a que apostamos desde estas verbas.

Podemos intuír que ao omitir este entorno de convivencia, crucial para que se dean todos os demais, non estamos incluíndo os ecosistemas dentro do ámbito de actuación do Sistema Público de Servizos Sociais, nin por tanto a influencia que este ten nos grupos humanos, tanto en ameazas como en oportunidades.

Isto mesmo pasa con outros documentos e informes como por exemplo o recentemente publicado “Aproximación dos Discursos das traballadoras sociais: contextos, debates e ideoloxías” (Nogués Sáez et al., 2023) do CGTS onde non se menciona o traballo social verde coma un discurso ou debate emerxente na profesión. Por tanto, tampouco se mencionan a emerxencia climática, a crise enerxética, a perda de biodiversidade, a ebulición global, as recorrentes e cada vez máis frecuentes catástrofes naturais, o posible escenario do ecofascismo coas respectivas desigualdades estruturais... coma obxecto de estudo ou de intervención do traballo social, sendo estas completamente determinantes nas vidas das persoas, onde si está interpelada directamente esta profesión.

Sen embargo, o crecemento do Traballo Social Ambiental dentro da

disciplina do Traballo Social evidenciase pola súa inclusión nas axendas nacionais e internacionais de Traballo Social. Desta forma, a Asociación Internacional de Escolas de Traballo Social, o Consello Internacional de Benestar Social e a Federación Internacional de Traballadores Sociais formaron unha coalición internacional para desenvolver a Axenda Global para o Traballo Social e o Desenvolvemento Social (Jones & Truell, 2012). Así, dentro da Axenda Global entre as catro prioridades principais para as persoas profesionais do Traballo Social atópase o traballar cara á sustentabilidade ambiental e, por tanto, cara ao “Desenvolvemento” Sostible, entre paréntese xa que deberíamos falar de Decrecemento Sostible. Neste sentido, en múltiples países, especialmente na rexión de Abya Yala (nome orixinario do continente americano), os respectivos códigos éticos das profesionais do Traballo Social incorporan explicitamente a vinculación entre a práctica do Traballo Social e o ambiente (Krings et al., 2020).

Desde os anos oitenta do século XX a disciplina do Traballo Social foi achegando coñecementos á comprensión dos problemas ambientais. Devandito isto, a complexidade e transversalidade desta temática sitúa ao Traballo Social en novos escenarios que reclaman unha renovación da súa intervención desde novas teorías e procedementos para afrontar as diversas arestas da crise ambiental actual (Latorre, 2013). O marco do social é o ámbito desde onde deben producirse os cambios cara unha sociedade máis sostible e solidaria. Intervir a esta escala humana obriga a contar de forma directa coas perspectivas das ciencias sociais e por tanto, necesariamente, da disciplina do Traballo Social.

2.2. Emerxencia Climática actual

A reacción da humanidade ante a situación planetaria recorda un pouco a situación do *titanic* ou a metáfora da película “Don’t Look Up”, onde evidencian a tendencia humana a non reaccionar ata ver claramente que está chegando o fin. Tamén que o discurso catastrofista ten pouca cabida na sociedade, supoño que por unha estratexia de “supervivencia” a hora de seguir coas rutinas e vidas do día a día, sen grandes cambios, a non ser que sexa estritamente necesario, como foi na época do COVID.

Día tras día observamos como os fenómenos meteorolóxicos adversos son cada vez máis frecuentes e extremos, como as ondas de calor, as secas e

a desertización, as inundacións, as borrascas, os furacáns... Isto débese a que o quecemento global xa está a ter un impacto significativo no planeta, producindo tamén un desxeo dos glaciares e o permafrost, o que está a provocar un aumento do nivel do mar.

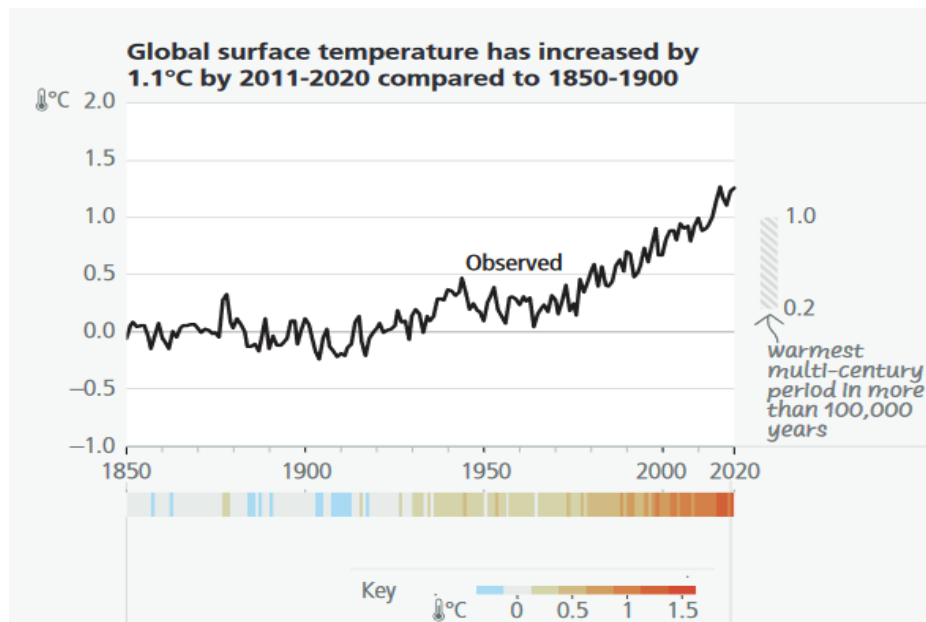
O IPCC (The Intergovernmental Panel on Climate Change) publicou varios informes sobre o cambio climático. No informe publicado en 2022, o IPCC advirte que se non se toman medidas urxentes para reducir as emisións de gases de efecto invernadoiro, o planeta podería alcanzar un punto de inflexión a partir do cal os cambios climáticos serán irreversibles (Calvin et al., 2023).

Estes cambios climáticos están a ter un impacto negativo nos ecosistemas e na biodiversidade, nos recursos naturais como a auga, na nosa saúde e nos cultivos, nas comunidades e as súas infraestruturas, así como nas economías de todo o mundo. A nivel global os países do Sur Global son os que menos emisións de carbono producen e sen embargo, son as que máis sofren as consecuencias (Ritchie et al., 2020). De igual maneira a nivel local en cada territorio, as persoas máis vulnerables, como as persoas en situación de pobreza, ou en situación de dependencia así coma crianzas, persoas maiores, persoas con diversidade funcional... son as que máis van sufrir e sofren esta situación. Por último, están en grave risco as persoas que viven en pequenos territorios insulares debido a inevitable subida do nivel do mar. Todo isto produce e producirá uns maiores índices de migracións por refuxio climático, co respectivo incremento de conflitos sociais e mortes (Calvin et al., 2023).

Actualmente a temperatura media global está por encima dos 1.1°C en comparación cos niveis pre-industriais, e a tendencia é a alza. Isto débese ao aumento dos gases de efecto invernadoiro na atmosfera, que reteñen a calor do sol e provocan o quecemento global (Calvin et al., 2023). Na seguinte táboa podemos ver como foi este aumento ao longo dos anos, especialmente a partir do 1980. No Acordo de París (2015), adoptaron non superar o aumento de 1,5 grados centígrados, ao cal nos estamos achegando anualmente.

Ilustración 1.

Incremento da temperatura global da superficie 1850 – 2020

(Calvin et al., 2023)

A evolución da temperatura global amosa que o planeta quécese debido ás emisións de dióxido de carbono e os gases de efecto invernadoiro, producido polos seres humanos. Ao tempo que aumentan estas emisións, aumentan os gases de efecto invernadoiro e por tanto, a temperatura media global. As principais causas deste aumento son a queima de combustibles fósiles e a sobre explotación dos recursos naturais, que implica a deforestación de selvas e bosques, o uso excesivo de fertilizantes, o consumismo, a alta produción de residuos contaminantes, etc. (Calvin et al., 2023).

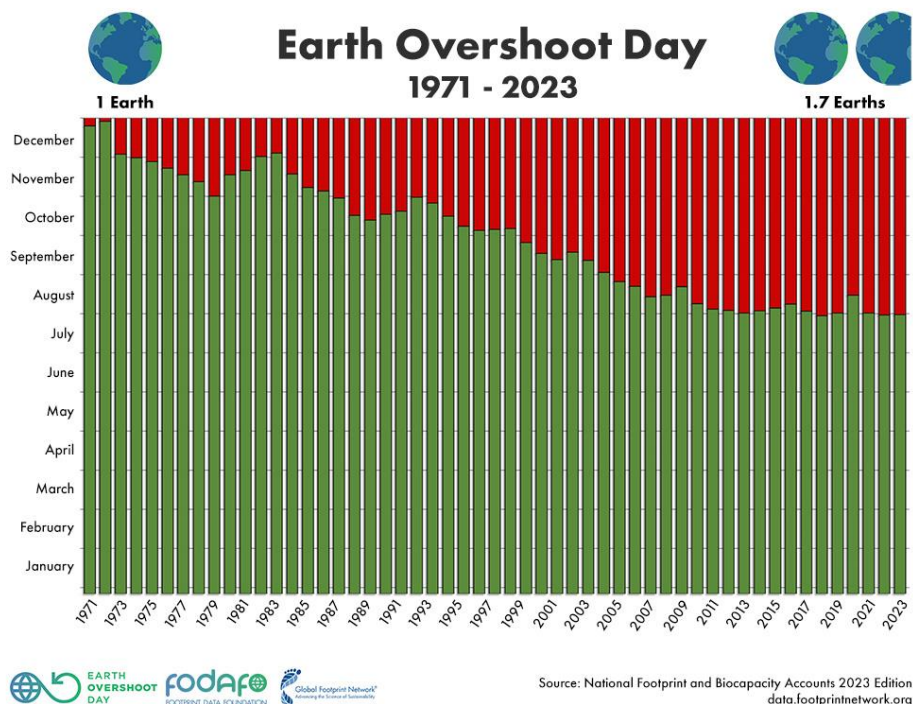
Nesta crise multidimensional e sistémica tamén atopamos a crise enerxética, caracterizada por un aumento dos prezos da enerxía, unha alta demanda por parte da sociedade que excede os límites físicos do planeta, unha problemática complexa co respecto a subministración (cambios meteorolóxicos, o bloqueo ao gas natural provinte de Rusia, a planificación e implantación invasora de enerxía renovable sen unha autocrítica nin unha revisión da demanda, etc.). A crise enerxética está impactando gravemente nas economías de todo o mundo. Os fogares e as empresas están a sufrir un aumento dos custos enerxéticos, o que está a contribuír á inflación.

Cando falamos de que o consumo humano está a sobre pasar os límites físicos do planeta, como seres eco-dependentes, dicimos que todo o que está construído para o ser humano, ven de minerais que veñen da terra ou de procesos da mesma. Isto tamén está en perigo, xa que como amosan no “Global Footprint Network”, desde a revolución industrial nos anos 70, excedemos os recursos do planeta destinados por ano. No seguinte gráfico (Ilustración 2) podemos observar como cada ano desde o 1970 superamos este peto ecolóxico anual, polo que levamos máis de 60 anos superando a biocapacidade da terra. Na mesma táboa podemos ver como no 2020 debido ao COVID, puidemos reducir esta demanda, se ben tampouco foi suficiente. Isto tradúcese nunha crise sen precedentes dos recursos naturais e podemos prever que a magnitude dos cambios que debemos adoptar son drásticos, urxentes, a gran e pequena escala.

Ilustración 2.

Consumo de recursos segundo a biocapacidade do planeta por ano (1970 - 2023)

(Earth Overshoot Day, 2023)

O IPCC utiliza métodos científicos para avaliar riscos e analizar datos. Aínda non establece unha data concreta para o colapso, pero afirma que é unha posibilidade real se non se toman medidas urxentes para reducir as emisións. O

organismo estima que, se as emisións continúan aumentando ao ritmo actual, o planeta podería alcanzar un punto de inflexión irreversible en 2030 ou 2040, polo que hai moi pouca marxe de actuación e por iso a sociedade atópase nun contexto de emerxencia climática.

En Galicia, a pesar de parecer un paraíso en termo climáticos e de masa verde, o cambio climático tamén é un das maiores dificultades que afronta o territorio. Os fenómenos meteorolóxicos son cada vez máis frecuentes e extremos, coa intensidade das precipitacións, producindo inundacións e erosións, as ondas de calor e as secas que afectan aos cultivos e facilitan a extensión dos lumes. Incluso as zonas costeiras de Galicia poden verse afectadas nun futuro pola subida do nivel do mar.

Por outra banda, a sobre explotación dos recursos naturais é unha evidencia neste territorio, sendo a comunidade autónoma de España con máis megaproxectos eólicos que afectan directamente as zonas rurais e aos ecosistemas locais (ADEGA, 2023); cunha gran extensión de monocultivo de pino e eucalipto como recursos madeireiros (*Inventario Forestal Continuo de Galicia - Xunta de Galicia, 2023*), o cal impacta nas especies autóctonas, na degradación do solo e na extensión de incendios (ADEGA, 2021); e coa existencia de macro-granxas con altos índices de contaminación. Está demostrado que estas macro-granxas contaminan o ar e a auga, producindo grandes cantidades de gases de efecto invernadoiro a través do metano. Os xurros contaminan as augas, ríos, lagos e acuíferos afectando a saúde humana e os ecosistemas acuáticos. A gandería industrial e intensiva require de moita extensión e recursos, polo que consumen moita auga, cereais cultivados en monocultivo con pesticidas, e desprazando ou eliminando outras especies e hábitats naturais (Greenpeace, 2023).

Esta sobre explotación tamén está a afectar a agricultura e a perda de biodiversidade. A situación actual da agricultura é complexa e desafiante, cando realmente a rexión ten un gran potencial pola diversidade de climas e solos dos que dispomos para producir variedade de alimentos e non ficar na agroindustria, e no monocultivo que dana o solo e o ecosistema, así como o uso intensivo de fertilizantes e pesticidas que contaminan a auga e a terra e por tanto, a saúde.

O certo é que a situación actual é moi preocupante e inquietante, e a

necesidade de artellar estratexias nos diferentes sectores da sociedade e de maneira coordinada, é esencial para poder parala, mitigala ou para adaptarnos a ela.

2.3. Marco común de actuación

Cando falamos de crise sistémica, tamén falamos de solucións sistémicas, desde os propios individuos, aos colectivos, as comunidades, as empresas e por suposto os gobernos, sendo a política a responsable última de que todas as demais sigan un mesmo plan común para transitar cara outro modelo de vida máis sostible a nivel social, ecolóxico, cultural e económico.

A nivel global, a referencia política de actuación é a Axenda 2030, aprobada en setembro de 2015 pola Asemblea Xeral das Nacións Unidas e por 193 Estados Membros (Rosa, 2017). En España, temos un documento do goberno chamado “Plan de Acción para a Implantación da Axenda 2030” e será no que nos basearemos ao longo deste punto (Dirección General de Políticas de Desarrollo Sostenible, 2018).

E esta comeza así: “Debemos adoptar con decisión as primeiras medidas que nos encamiñen cara a un futuro sostible, con dignidade para todos. O noso obxectivo é a transformación. Debemos transformar as nosas economías, o medio ambiente e as nosas sociedades. Debemos cambiar a nosa forma de pensar, a nosa conduta e os nosos hábitos destrutivos. Debemos apoiar a integración de certos elementos esenciais: a dignidade, as persoas, a prosperidade, o planeta, a xustiza e as alianzas.”

O plan inclúe un total de 190 medidas, agrupadas en 17 eixos de acción, correspondentes aos 17 Obxectivos de Desenvolvemento Sostible (ODS), nos que directa ou indirectamente o Traballo Social está interpelado.

Nesta mesma liña, no apartado de Galicia, hai un conxunto de medidas específicas, adaptadas ao contexto galego, que é importante coñecer para o traballo social ambiental neste territorio, tales como: a Estratexia de Infraestrutura Verde; a Estratexia de Inclusión Social de Galicia; plans de xestión da auga; as diferentes accións políticas, técnicas e legislativas desenvolvidas desde o ámbito de Medio Rural e Desenvolvemento Rural; as Directrices

Enerxéticas de Galicia 2020-2030; as diferentes contribucións desde o ámbito de Patrimonio Natural de Galicia. Seguen integrando na Axenda 2030 varias campañas de divulgación e sensibilización ambiental, orientadas tanto a cidadanía coma os axentes económicos, con obxectivos como fomentar boas prácticas sostibles e procurar o cumprimento dos ODS, fomentando sinerxías e a participación dos diferentes axentes da sociedade.

Rematan esta sección do documento comentando os desafíos ambientais, sociais e económicos que a CCAA de Galicia afronta para converterse nunha rexión sostible, baixa en emisións de carbono e adaptada a estes cambios, permitindo as xeracións futuras vivir dignamente nun planeta san.

A Axenda Global de Traballo Social e Desenvolvemento Social, en concordancia coa Axenda 2030 das Nacións Unidas para o Desenvolvemento Sostible, pon especial énfase nas implicacións, intervencións e compromisos do Traballo Social para a Xustiza Ambiental (Rambaree, Båld & Backlund Rambaree, 2020: 1-2).

Ter estas axendas como metas comúns a traballar entre as diferentes rexións, e estes obxectivos marcados, danos unha maior claridade a hora de actuar de maneira intersectorial. Se ben da teoría a práctica hai un mundo de dificultades e posibilidades, só paseniño a paseniño poderemos achegarnos a este ideal. Por iso, convidamos a reflexión de “Pensa Global, Actúa Local”, reflexión que tomamos co mo fundamental e de básica aplicación para comezar calquera cambio no noso ámbito de actuación, comunidade ou territorio.

3. TRABALLO SOCIAL VERDE

3.1. Unha experiencia profesional

Para falar de traballo social verde e as súas aplicacións, baseareime principalmente na miña experiencia e coñecementos, se ben complementareino con algunha definición oficial. Por iso, gustaríame comezar esta sección facendo un pequeno resumo da miña traxectoria e de como cheguei a profesionalizarme no Traballo Social Ambiental, ou Traballo Eco-Social que é como lle chamo eu o Traballo Social Verde, Eco-Crítico ou Sostible, termos que se foron usando ao longo dos anos para referirse a esta rama do Traballo Social. Fágoo polo feito

de non haber moitas referencias de como chegar ata aquí e co afán de animar a persoas que lles interese a dar o paso.

Ao rematar a carreira do Grao de Traballo Social na UVigo en 2015, as esperanzas para as persoas xoves de atopar traballo eran moi reducidas, co % máis elevado de paro xuvenil na última década, as políticas neoliberais e privacionistas que gobernaban o estado español naqueles anos facían moito máis difícil o acceso laboral. Ademais de que no meu afán utópico sentíame lonxe do facer institucional naquel momento.

Durante dous anos estiven traballando no estranxeiro, a maior parte das veces, en condicións moi precarias, o que complementaba con proxectos de voluntariado de toda índole: social, ambiental, cultural, humanitario... Aprendín idiomas, e de maneira informal, non-formal e/ou formal, formeime en materia de medioambiente, en permacultura, en ecofeminismo... entre moitas outras cousas. Sobre todo, crecín persoalmente, vivenciei as desigualdades entre o Norte e o Sur, decateime máis que nunca do privilexio da branquitude, da dificultade de atopar o equilibrio entre o traballo persoal, a acción social e/ou ambiental con perspectiva feminista. Parecía realmente difícil agrupar inqedanzas, activismos, perspectivas e incluso habilidades, ou polo menos, atopar espazos que realmente integrasen esta visión holística da transformación eco-social. Por iso, a Permacultura e o Ecofeminismo foron faros de luz no camiño.

En 2018, participei no meu primeiro programa de Erasmus+ como líder do grupo español. Alí exploramos como co-crear comunidades sostibles. Foi o meu primeiro click, onde me inspirou o gran carácter transformador que tiñan estes espazos convivenciais. E onde me dei conta de que tiña as ferramentas para facilitar ese tipo de espazos de aprendizaxe. Así foi como a través da asociación Ecolectivo, con quen me formara en Permacultura inicialmente, solicitamos o noso primeiro proxecto educativo con este programa. Por fin comezaba a visualizar como podía integrar a profesión que amaba do Traballo Social con outras ramas que sentía indispensables.

Ao mesmo tempo, fun a Lisboa a seguir profundando en Permacultura. Alí tiven a oportunidade de facer as prácticas formativas de Galeuropa, na

Universidade de Ciencias de Lisboa, investigar e experimentar por primeira vez sobre a "Permacultura como ferramenta para a inclusión social", ao mesmo tempo que a aplicabamos nun "Laboratorio Vivencial de Permacultura" e empapábame do movemento das Universidades en Transición. Onde entre alumnado, profesorado, equipo técnico e dirección implantábase iniciativas de economía circular, dentro das dinámicas do territorio universitario. Alí puiden vivir por primeira vez un seminario no que nas mesas de debate atopábanse persoas da política, persoas da cátedra e persoas habitantes de eco-aldeas, manifestando que en Europa xa imos pola terceira xeración criada nestes contextos. Xuntas, na procura de solucións fronte o monstro colapsista que petaba a porta dos nosos modelos de vida. Outro click máis, onde puiden comprobar como o traballo a favor da natureza unía ás persoas, melloraba a saúde e o benestar social.

No proceso de facer máis sinerxías (como coa asociación ticket2europe, da que aínda son membra actualmente) chamáronme de Sustinea, unha asociación ambiental, para traballar con elas como Traballadora Social. Foron tres anos de grandes retos, aprendizaxes, programas intensos e necesarios, tanto en dinamización comunitaria e/o rural, como igualdade, diversidade, mocidade, voluntariado, inclusión e/o participación social intercultural e interxeneracional.

Alí acollín a varias persoas en prácticas. Podendo formar e acompañar a outras persoas en crear contextos para a sustentabilidade e o cambio social. Un traballo social con esencia puramente transformadora.

Nestes anos traballando tamén me formei en Facilitación de Grupos, Pedagogías para a Paz e na metodoloxía socioafectiva, profundando na complexidade humana e alcanzando unha maior visión na transformación dos conflitos, o que me fixo ter máis ferramentas para acompañar equipos e persoas, facilitar procesos de aprendizaxe ou formar grupos diversos. Todo isto dentro do marco da transición eco-social, camiñando cara á xustiza social e ambiental.

Gustaríame engadir, como elemento interesante a complementar, que en 2022 vivín nunha ecoaldea interxeneracional de corenta persoas, durante seis meses a través dun proxecto formativo de voluntariado, no marco dun programa

europo chamado Corpo Europeo de Solidariedade, programa co que tamén levo traballando cinco anos. E actualmente, estoume a formar no Curso Medio de Facilitación de Grupos, faltándome un máis para rematar, co IIFACE (Instituto de Facilitación e Cambio de España) no Campus para a Transición Ecosocial, que ten lugar nas ecoaldeas de Arterra e Lakabe, ecoaldeas de Navarra que levan dez e corenta anos vivenciando e compartindo modelos de vida comunitarios, de desenvolvemento rural rexenerativo, co menor impacto ambiental posible, seguindo os ODS.

A través destes procesos, puíden integrar a aplicabilidade do traballo social na área do medioambiente, na que me fun envolvendo cada vez máis. Xa son seis anos nos que me fun especializando neste campo, colaborando con diversas entidades e colectivos, continuando no Terceiro Sector, como na asociación Boa Vida, e achegándome ao traballo institucional, cooperando en sinerxías e abrazando a súa importancia en calquera cambio de toda índole. Estes dous últimos anos fíxeme autónoma e estou en proceso de co-crear un proxecto colectivo, así como a asociación de recentemente creación chamada RaizameVivo, camiñando xuntas cara a rexeneración ecosocial.

Será que o traballo social non ten por que ser un parche ou ferramenta máis do sistema capitalista que funcione a través do control, se non unha ferramenta máis de empoderamento colectivo e acompañamento no camiño cara formas de organización social, a pequena escala, máis sostibles, transparentes, cohesionadas e xustas. Digamos que a gran escala, falamos dun traballo social máis enfocado ao ámbito político, se ben sabemos que o macro ven conformado polo micro.

3.2. Permacultura, Ecofeminismo e Decolonialidade

Antes de poder falar do traballo social verde, preciso introducir uns termos básicos e esenciais na transición cara un traballo social crítico, comunitario e transformador ao que moitas estamos camiñando.

Para comezar, recordar as catro esferas da sostibilidade: a cultural, a social, a económica e a ecolóxica desde unha visión holística do mundo. Estas olladas fannos entender a interconexión que hai entre cada elemento que afecta as nosas vidas e as sociedades das que formamos parte.

- **Perspectiva sistémica e permacultural**

Unha vez máis, cando víamos o enfoque sistémico no traballo social dentro dunha visión holística, víamos como o entorno referíase máis ao barrio e familia, formas de interaccións humanas, etc... sendo elementos interrelacionados entre si, mais non percibimos ese enfoque sistémico de engadir conscientemente o clima, a vexetación, o solo, as formas de cultivo, a flora e fauna do lugar, a auga e os diferentes recursos naturais locais... sendo estes elementos realmente fundamentais nas características dos asentamentos humanos e os que definen en gran parte as súas interaccións interna e externamente.

Unha das maiores influencias na creación do concepto de Permacultura, foi a teoría de sistemas, a que se xuntou coa cosmovisión indíxena, a agroecoloxía e a ecoloxía profunda, entre outras. Esta entende o ser humano como parte da natureza, espallándose en ciclos e padróns naturais, e recalcando que todo o que lle facemos a terra nolo facemos a nós mesmas, polo que afonda nunha relación máis harmoniosa entre o ser humano e o medio natural, recoñecéndose como parte do problema e como parte da solución.

Desta forma, calquera acción que produza un cambio nunha das partes do sistema producirá cambios nas outras partes do sistema. Os sistemas son interaccións entre elementos; todo o que afecta á totalidade do sistema inflúe en cada un dos seus compoñentes e vice-versa (Caparrós, 1998).

O concepto de Permacultura foi creado en 1978 en Australia, da man de Bill Mollison e David Holmgren, primeiramente como “agricultura permanente”, o que mutou a “cultura permanente”, xa que sen cultura non hai agricultura (Mollison & Slay, 1994) . Hai moitas definicións e maneiras de conceptualizar a Permacultura, se ben como ben din os seus creadores “é unha ciencia de deseño holística de asentamentos humanos sostibles, deseños de sistemas eficientes e rexenerativos”, tamén unha “filosofía de vida, na que traballar con, e non en contra da natureza” e ademais un “movemento vivo que camiña cara a resiliencia humana e planetaria” satisfacendo as propias necesidades humanas, sen por iso comprometer as necesidades dun planeta finito.

A Permacultura ofrécenos unha serie de ferramentas básicas para a nosa praxes profesional, respecto as súas éticas de deseño: os coidados da terra, os

coidados das persoas e o reparto xusto dos recursos, brindando e ofrecendo as claves do aspecto comunitario como a base para a transición ecosocial (Babarro, 2019).

A permacultura ten doce principios básicos de deseño claves os cales pódense aplicar perfectamente ao traballo social, se ben hai moitos máis, como os principios da actitude, hoxe só mencionarei os tres últimos: o 10, usa e valora a diversidade; o 11, usa e valora o marxinal; o 12, responde creativamente o cambio.

Algo moi importante e fundamental dentro deste movemento é o decrecemento, decrecer a nosa demanda e todas as R's son procesos fundamentais na adaptación que imos adoptar. Decrecer en todos os sectores, en todas as esferas, en todos os espazos vitais, sociais, físicos, políticos, tecnolóxicos, etc.

- **Perspectiva ecofeminista**

O traballo social ecofeminista, ven a xuntar a loita ambiental e social, ven a conxugar a xustiza climática, a xustiza social e a xustiza de xénero, detectando de tres necesidades imperiosas e tanxibles como son a desigualdade social, de xénero e a destrución do mundo natural. Reformulando estratexias para rexenerar a terra a través da rexeneración do propio tecido comunitario, nunha filosofía de triple *win*, realizando, participando, facilitando e co-creando actividades nas que gañe eu como individuo sempre que gañe a comunidade e gañe a terra.

O pensamento ecofeminista fálanos de que somos seres interdependentes e ecodpendentes, trazos constitutivos da esencia humana. A interdependencia, xa que todas as persoas dependemos nalgún momento da nosa vida enteiramente doutras persoas, incluso varias veces ao longo da nosa traxectoria vital, e hai persoas que por algunha característica funcional toda a súa vida, en diferentes grados. A ecodpendencia, xa que a base material da vida que nos sostén ven da natureza, a cal estamos ameazando gravemente. O ecofeminismo pode axudarnos a configurar unha ollada diferente que de luz a aspectos invisibles e subvalorados, mais inevitables se se quere iniciar unha transición que evite este probable colapso civilizatorio" (Herrero, 2016). Herrero

tamén nos fala moito da economía feminista e a economía ecolóxica, remarcando a urxencia de reorientar a economía cara un modelo xusto e sostible, onde a vida e os coidados estean no centro, xa que “sen natureza non hai economía, nin tecnoloxía, nin política”.

Nacido nos anos 70, o ecofeminismo é unha corrente de pensamento e un movemento social que explora os encontros e sinerxías entre ecoloxismo e feminismo. A partir deste diálogo, pretende compartir e potenciar a riqueza conceptual e política de ambos movementos, de modo que a análise dos problemas que cada un afronta por separado gaña en profundidade, complexidade e claridade (Puleo, 2011). Cabe destacar que hai diferentes correntes dentro do ecofeminismo, polo que falamos de ecofeminismos, e desde estas verbas defendemos un ecofeminismo crítico, no que se cuestionen os roles de xénero adxudicados as mulleres en termos de coidados, os non se reivindicán como propios, se non como responsabilidades comúns sen distinción identitaria de xénero.

Por tanto, o ecofeminismo podería definirse como a corrente do movemento feminista que integra a loita ambiental, relacionando directamente esta opresión dos territorios a opresión dos corpos das mulleres, así como aos países do Sur e as mulleres dos países do Sur, que son as que máis sofren as consecuencias deste modelo occidental extractivista, capitalista, productivista, lineal e patriarcal.

No traballo social, podemos integrar este pensamento e movemento como un aspecto transversal das éticas do código deontolóxico, e como parte dese potencial desta profesión a hora de xerar vínculos (Guinot & Ferran, 2017).

- **Perspectiva decolonial**

Co fin de non apropiarme dos discursos do Sur, citarei o máis literal posible: “A Decolonialidade significa un actuar, un posicionamento crítico ante o mundo no que vivimos. Comeza por identificar as herdanzas, desde as que nos constituímos como seres humanos e como sociedade. Implica, por tanto, unha acción autocrítica fronte a nosas propias visións do ser humano e a súa realización, da vida en comunidade, do vivir en territorios compartidos e do tipo de poder que se require para constituír as bases sociais, políticas, económicas

e culturais nas que quixésemos lograr bos vivires” (Gómez-Hernández, 2022).

Moito temos aínda que aprender de Abya Yala, da súa visión comunitaria, do seu *Buen Vivir* e da súa profunda conexión coa terra. Tanto o ecofeminismo como a decolonialidade, así como a teoría da interseccionalidade, provinte do feminismo negro, convídanos a revisar profundamente os nosos privilexios e o lugar que ocupamos no mundo, traendo maior conciencia social e chamando a responsabilizarse da mesma. No proceso de integrar esta perspectiva, resultaranos máis fácil ser conscientes de cando nos pomos no rol de “salvadora branca” desde o ego, reproducindo os mesmos mecanismos coloniais e dominantes, e cando estamos sendo aliadas desde o corazón e o ser, utilizando o noso privilexio para o ben común, a xustiza e a reparación colonial.

Sabemos que a relación humana co poder é complexa, tanto coma superar o estado de dominación-submisión nas nosas relacións interpersoais e grupais, como nos contextos laborais, sociais, culturais, familiares, económicos, políticos e xeopolíticos. A microescala, comezando a ser conscientes do noso rango de poder, poderemos pasar a estruturas de poder colaborativa que estean ao noso alcance, e usar o mesmo para o empoderamento propio e colectivo. Compreendendo aquí que, a terra, o ar, a auga, flora e fauna non teñen cabida no diálogo social, mais sen eles, non existiría tal. Por tanto, é a nosa responsabilidade poñerlle voz a esta opresión do corpo-territorio. Globalmente, hai moitas accións que podemos facer para ser parte desta reparación colonial, comezando por decolonizar o noso propio pensamento, na vida cotiá, no consumo, no voto, no discurso e tamén na nosa profesión.

En Abya Yala, fálase moito de traballo social decolonial coma “un posicionamento crítico que cuestiona as bases disciplinares das ciencias sociais entre as cales se atopa o Traballo Social. Advirte do predominio norteeurocéntrico nas comprensións, interpretacións e explicacións das realidades sociais, ante o cal, os coñecementos que emerxen desde América Latina e o Caribe, África e Asia son invisibilizados ou situados como estudos de área, locais, especiais, e nunca universais. Porque se asume que a rexión do Sur fai parte doutros Sures que nos seus propios movementos sociais e nas reivindicacións das súas diversidades, están presentes múltiples encontros e desencontros histórico-coloniais, nos que se cuestionan as distintas

racionalidades e formas múltiples, conflictivas moitas veces, para construír o diario vivir nos territorios”. (Ortiz, 2023)

Desde a xustiza ambiental, a débeda de carbono dos países occidentais cos países do Sur, é un paso básico no proceso de reparación colonial, así como recoñecer as comunidades indíxenas como grandes conservadoras e protectoras da biodiversidade, das cales temos moito que observar e aprender.

“Aínda que o cambio climático está a afectar á poboación de maneira xeral, todo indica que as repercusións serán máis graves e chegarán antes aos países máis empobrecidos, por ser na súa maioría países máis cálidos, cunha maior dependencia dos recursos naturais e con menor capacidade para desenvolver mecanismos de adaptación ás consecuencias do cambio climático (Hernández, 2007). No proceso de negociación do Protocolo de Kioto, os países máis contaminantes estableceron o compromiso de facilitar a transferencia de tecnoloxías apropiadas aos países do Sur e dedicar fondos para axudar aos mesmos a facer fronte aos seus custos de adaptación. Non cabe dúbida que hai unha responsabilidade por parte dos países máis emisores de saldar a súa Débeda de Carbono, o cal debe materializarse.

E non cabe dúbida de que dentro do Traballo Social e os procesos migratorios, debemos estar ben vixiantes aos roles xerárquicos e comportamentos racistas que podemos xerar coas persoas provenientes do Sur Global, xa que debemos recordar que todo o mundo occidental está cimentando no extractivísimo e espolio destes países.

E remato esta sección coa mítica frase de Angela Davis: “Nunha sociedade racista, non ser racista non é suficiente. Temos que ser antirracistas”.

3.3. Algunhas definicións do traballo social verde

Se ben pasamos un pouco por riba todos os puntos anteriores, non poderíamos entender un traballo social verde e holístico sen o enfoque biocentrista, sistémico, decrecentista, ecofeminista, crítico e decolonial, así como tampouco sen entender a urxencia que nos trae hoxe aquí, e o marco común das diferentes estratexias e axendas.

O papel do traballo social é fundamental no acompañamento cara a

resiliencia colectiva e ecolóxica fronte ao colapso, na erradicación das desigualdades estruturais, na xustiza socioambiental e na protección do medioambiente, como axentes ecosociais transformadores, na co-creación e fomento de comunidades sostibles, inclusivas, diversas e interculturais.

Son moitos os autores que están a falar desta esfera esencia do traballo social. “O servizo social ten expandido as súas consideracións teóricas e intervencións prácticas para o medio físico: as conexións co planeta e todas as formas de vida foron máis centrais no discurso da disciplina. Autores como Peeters (2012a, 2012b, 2016), poñen o acento na necesidade de se desenvolver o paradigma ecolóxico cunha énfase crítica. De feito, a partir da segunda década do presente século, os debates sobre esta nova aproximación ambiental do servizo social tense enraizado en distintos países e linguas, apoiándose en variados conceptos. Evocando algunhas das denominacións emerxentes no debate, pódense identificar as seguintes: (i) énfase no servizo social ecolóxico (ecological social approach in social work) utilizado por autores como Närhi (2004) ou Peeters (2012b); (ii) servizo social profundamente ecolóxico (deep ecological social work) de Besthorn (2003, 2012); (iii) servizo social eco-espiritual (eco-spiritual social work) en autores como Gray e Coates (2013); (iv) servizo social verde (Green social work) en Dominelli (2012); (v) servizo social socio-ecolóxico (Social ecological Social work) en Peeters (2012); (vi) ou servizo social ambiental (environmental Social work) utilizado por Gray, Coates e Hetherington (2013)” (Fernández & Posada, 2020).

Lena Dominelli, no seu libro "Green Social Work: From Environmental Crises to Environmental Justice" define o traballo social verde como "un enfoque da práctica social que toma como punto de partida a crenza na interrelación entre a natureza e a sociedade, que se compromete a abordar as causas e consecuencias da crise ambiental, e que promove a xustiza social e a sustentabilidade" (Dominelli, 2012).

Á súa vez, pensar e actuar con criterio ecolóxico supón recoñecernos como suxeitos e axentes, individuais e colectivos, dos impactos que a acción humana vén ocasionando no medio ambiente, asumindo non só as cargas éticas e morais, senón tamén sociopolíticas e económicas que comporta abrir o futuro da humanidade a novas oportunidades para reconciliarse coa Natureza (Morales

et al., 2002). E neste tenor, non se debe de quedar fóra ao Traballo Social como disciplina e profesión, a cal ten como responsabilidade o buscar e procurar o benestar social dos individuos e das comunidades.

Polo que a temática ambiental desde o Traballo Social preséntase como un campo de acción que debe deixar de ser emerxente e pasar a ser prioritario, involucrándose necesariamente na procura de solucións ante a gravidade da situación actual. E comezando a ver a natureza non só como un espazo no que irse relaxar ou de vacacións, se non como o noso común fogar, e un suxeito activo obxecto e ámbito de actuación (Noemí Banús et al., 2014).

Para lograr isto, os e as traballadoras sociais deben seguir un proceso formativo, coa finalidade de transmitir os coñecementos e ensinados de conceptos de defensa e protección ambiental, orientados á comprensión e concienciación da cuestión ambiental, e/ou comezar a contemplar as posibilidades de formar parte de equipos multi e interdisciplinarios onde haxa profesionais da área ambiental.

3.4. Aplicacións prácticas do traballo Eco-Social

A continuación, realizarase un resumo das funcións e accións profesionais do traballador/a social na intervención directa e indirecta na Área Medioambiental, se ben sabemos da complexidade de engadir estas funcións a certas áreas e niveis de intervención.

Desde a práctica profesional son innumerables as experiencias en canto a defensa ambiental, onde os e as traballadores/as sociais aos poucos foron formando o seu espazo nesta área de acción. A problemática ambiental está a gañar dimensións moi graves e globais, polo que se considera que todos os campos de intervención do Traballo Social poden estar implícitas.

As traballadoras sociais, na súa maior parte, teñen grandes capacidades, habilidades e competencias para formar, acompañar, asesorar e intervir en entidades diversas, para traer a perspectiva de coidados e de traballo con persoas en equipos interdisciplinarios como os científico-ambientais-técnicos. Traballando nunha variedade de contornas, incluíndo: gobernos locais e nacionais; organizacións non gobernamentais; empresas privadas; hospitais;

escolas e universidades; comunidades locais, etc.

A través de varias lecturas que referenciamos na bibliografía e a propia experiencia profesional clasificamos as seguintes áreas de intervención no traballo eco-social:

- **Educación Ambiental:**

Entre as súas liñas de acción débese recoñecer á Educación Ambiental como unha estratexia fundamental para o que-facer destes profesionais, xa que permite xerar un cambio cultural profundo co obxectivo de superar a crise ambiental que nos está afectando, formando a cidadanía en datos, valores, conceptos, ferramentas, explorando emocións de reconexión, e desenvolvendo habilidades e actitudes necesarias para unha convivencia harmónica entre os seres humanos, a súa cultura e o seu medio biofísico.

Esta educación ambiental pode aplicarse tanto a comunidades, coma familias, grupos vulnerables, individuos, crianzas, xuventude, adultas e en diferentes sectores. Isto pode darse en contextos non formais, informais e formais, a través de proxectos educativos ou programas específicos que permitan o seu desenvolvemento, como por exemplo programas de voluntariado ecosocial ou tamén campañas activistas de defensa e protesta.

- **Investigación:**

As traballadoras sociais poden realizar investigacións sobre os impactos sociais do cambio climático. Isto pode axudar a informar as políticas e programas de cambio climático. Tamén poden axudar a desenvolver estratexias para reducir a dependencia dos combustibles fósiles e construír un sistema enerxético máis sostible. Isto pode incluír axudar ás comunidades para desenvolver plans de eficiencia enerxética, a promover o uso de enerxías renovables e a reducir a pobreza enerxética.

A nivel universitario e académico, a educación para o traballo ecosocial pode despregarse desde un enfoque transformador que proxecta unha ollada ecosocial en todos os aspectos do plan de estudos de Traballo Social. A colaboración e cooperación entre as facultades de Traballo social é

imprescindible para desenvolver enfoques de sustentabilidade teóricos e prácticos.

- **Acción Política:**

As traballadoras sociais ambientais traballan para promover a xustiza ambiental coma un eixe estratéxico, asegurando que as persoas teñan acceso a un medio ambiente limpo e saudable independentemente da súa identidade, etnia, condición económica ou cultural, traballando coas comunidades para abordar os problemas ambientais que lles afectan. Detectando necesidades, facendo propostas e acompañando lexislativa mente. Se ben un dos desafíos é lograr a participación de todos os actores comunitarios na creación, planificación, execución e avaliación das políticas que inclúan esta xustiza ambiental nos sistemas de benestar.

Para asegurar a xustiza ambiental e social, fan falla políticas nas que as traballadoras sociais poidan aportar a súa visión e experiencia, incidindo na necesidade de revisión do cumprimento das mesmas por parte do Estado de Benestar, facendo informes sobre o seguimento dos ODS a nivel autonómico ou local. Pasar de controlar as persoas usuarias a facer auditorías e revisións das estratexias para mitigar o cambio climático, así como para elaborar plans de prevención, protección e rexeneración.

O mesmo coa planificación de cidades verdes e o acceso igualitario, así como o Desenvolvemento Rural Sostible, promovendo o sector primario, a agricultura e a pesca sostible, aumentando as medidas para fortalecer a sostibilidade nestes sistema de produción de alimentos, conservar a biodiversidade xenética das sementes, as plantas cultivadas e coidados de animais en ecolóxico. Tamén parar o abandono rural e o declive demográfico cunha estratexia dirixida a proporcionar servizos públicos de calidade, prestando atención ao resto de puntos de maneira transversal para incidir na vertebración do territorio.

- **Orientación Laboral ou asesoramento empresarial:**

Son moitos autores e autoras os que falan do inminente cambio nas economías, o cal tamén se traduce en novos nichos de emprego ou no retorno aos

tradicionais, como por exemplo, a produción de alimentos local e de proximidade, así como actividades económicas innovadoras na promoción de economía circular, e outras. É importante como traballadoras sociais, estar o día destes novos escenarios para a transición ecosocial (González Reyes, 2019).

No eido empresarial, as traballadoras sociais poden facer plans de acompañamento a pequenas empresas; apoiar ao sector primario na busca de subvencións que apoiem a transición ecolóxica do seu sector; facilitar e mediar nos conflitos entre entes con diferentes intereses; intervir en consultarías relacionadas cos ODS, cos Plans de Igualdade, coa Economía Social, Solidaria e Circular... Tamén acompañando no emprendemento de iniciativas ecosociais, despregamento ou asesorando empresas de inserción sociolaborais con empregos verdes, etc.

- **Traballo Social Comunitario**

Este eido quizais sexa o máis amplo e no que hai diferentes vertentes. Por unha banda podemos ter os servizos sociais comunitarios e primarios, e por outra banda a dinamización comunitaria que se leva a cabo desde diversas entidades do terceiro sector, as cales poden estar cooperando en sinerxía.

Nos Servizos Sociais Comunitarios, hai cada vez máis exemplos de concellos que tentan poñer o foco na rede de atención universal, referíndose ao conxunto da comunidade, ademais da rede de atención primaria aos colectivos e individuos vulnerabilizados e as demandas urxentes que solicitan. Ao ampliar a intervención comunitaria, acábanse creando redes interculturais de apoio mutuo, espazos de partilla comunitaria, espazos de soño colectivo ou de detección de necesidades conxunta, así como plans comúns de transición, e idealmente, plans de adaptación ao cambio climático no seu contexto, reducindo o seu impacto, e facendo partícipes as persoas e grupos das solucións.

Polo que o campo de acción comunitaria orientase á creación de programas e proxectos para a autoxestión comunitaria, o desenvolvemento da resiliencia colectiva, o empoderamento mutuo, iniciativas e propostas de desenvolvemento local sustentable, a xeración de grupos de apoio, o asociacionismo, a participación comunitaria ou a mobilización de recursos e

ferramentas compartidas, logrando que as xeracións actuais e as futuras poidan satisfacer as súas necesidades sen comprometer o uso inadecuado dos nosos recursos naturais.

A soberanía alimentar e a soberanía enerxética son dous eixos fundamentais neste punto, onde o traballo social funciona de ponte entre diferentes institucións, creando hortas comunitarias, bosques comestibles, facilitando cooperativas de vivenda, comunidades enerxéticas, comunidades en transición, ecoaldeas, vivendas comunitarias inclusivas, recuperación de aldeas abandonadas para persoas en situación de exclusión, etc. E envolvendo no seu despregamento a todos os sectores interpelados para o que sexa necesario: administración pública para cesión de terreos, entidades de acción ambiental, enxeñeiras, colectivos, asociacións locais, Grupos de Desenvolvemento Rural (GDR), etc.

- **Apoio e acompañamento social:**

Proporcionar apoio social ás persoas que están a ser afectadas polo cambio climático, persoas desprazadas ou refuxiadas climáticas, persoas con eco-ansiedade, estrés e depresión polo panorama futuro de crise dos recursos e cambio radical dos modos de vida.

- **Concientización e Sensibilización**

A misión do traballo ecosocial é concientizar sobre a xustiza social, a equidade e a sostibilidade na poboación, apoiando na redución do seu consumo de auga, enerxía e residuos, reciclando e mellorando a economía familiar, ao mesmo tempo que demandando as grandes corporacións e gobernos que dilapidan recursos naturais e son os grandes responsables, participando así en campañas de sensibilización, activismos climáticos e/ou na defensa da xustiza social, ambiental e feminista.

Por iso, queremos achegar a toda poboación e en particular, a colectivos en risco ou en situación de exclusión social ao medio natural, aproveitando así o traballo, a preservación e os coidados da natureza como unha ferramenta esencial de benestar común e da terra, de inclusión social e laboral para as persoas e grupos máis excluídos social, económica e culturalmente.

- **Saúde integral**

Reverdecer os espazos de intervención social é unha chave indispensable para poder voltar a conectar cos ciclos da natureza, repensar as estruturas físicas da nosa intervención, a súa apertura, a existencia de plantas, a luz natural...

É importante recordar a saúde integral dos ecosistemas e das persoas, e como estes están interrelacionados unha vez máis. O traballo ambiental, como a rexeneración dos ecosistemas, a reforestación, a creación de hortas, a alimentación consciente e local, a protección de especies en perigo de extinción, o traballo físico ao ar libre, a reciclaxe... son accións que contribúen ao benestar ambiental, social e persoal das persoas e grupos que desenvolven esas accións.

A través de prácticas de contacto directo coa terra, melloramos a saúde mental, física e colectiva, e comprobamos como a reconexión coa terra mellora notoriamente a calidade de vida individual e colectiva das comunidades. Esta é a forma de acompañar procesos de exclusión social cara o empoderamento mutuo nos territorios compartidos, abrazando as vulnerabilidades de cada vida e de cada colectivo humano e convertendo as emocións nunha forma de transitar cara un mundo máis real, digno e xusto para todas, identificándonos máis cos procesos naturais que se dan ao noso arredor e recoñecéndonos parte dun todo.

4. CONCLUSIÓNS

Fai décadas que o mundo tiña claro que este modelo de “progreso”, baseado no uso intensivo dos bens da natureza tería efectos nocivos nos ecosistemas e nos compoñentes do planeta. É simple, o planeta terra é só un e non soporta a carga do estilo de vida baseado na acumulación, no consumo desmedido e no crecemento infinito nun planeta finito.

O complexo é como nos vamos organizar socialmente, no pouco tempo que queda antes de que a situación sexa irreversible. O complexo é saber se a política, a cidadanía, as institucións, as grandes e pequenas empresas estaremos a altura das circunstancias. Penso que aínda non somos conscientes da emerxencia que supón nas nosas vidas atender a esta crise sistémica e ecolóxica que estamos a vivir, o que fai necesario e urxente este tipo de debates en todos os eixos da sociedade e especialmente no traballo social. As

traballadoras sociais teñen un papel importante que desempeñar na resposta ao cambio climático, o colapso do sistema enerxético e a inxustiza socioambiental, repensando todo este modelo do micro ao macro, e levándoo a todos os seus ámbitos de traballo. As posibilidades da acción do traballo social nesta conta atrás son infinitas.

O traballo social ambiental conéctanos coa escoita profunda, esa que nos invita a saír do automatismo xerado por supervivencia, para facer unha revisión profunda das nosas vidas, dos modelos que reproducimos e dos sistemas dos que facemos parte. Sabemos que isto tórnase aínda máis complexo, ao reparar na vida das traballadoras sociais e nas estatísticas do burning-out e de baixas por temas relacionados coa saúde, e que integrar transversalmente este eixo non debería ser unha esixencia que atorase máis as traballadoras sociais. Por iso, reivindicamos unha resposta política e institucional, que debería partir polos coidados dos equipos, pola mellora das súas condicións e pola ampliación interdisciplinar para poder integrar esta perspectiva de resiliencia comunitaria e ecolóxica. Esta inversión sempre será unha inversión a longo prazo, previndo catástrofes, reducindo todo tipo de riscos derivados do colapso e acompañando as comunidades e os individuos a adaptarse aos novos ritmos de vida que derivarán do mesmo.

Un dos principios da permacultura é “usa solucións lentas e pequenas”, e a pesar do contexto de urxencia, sabemos que os procesos humanos e naturais de integración son lentos, polo que debemos respectar ese ritmo o máximo posible.

Nesta conclusión, convidamos a reflexionar sobre os estados emocionais dos equipos, como están internamente, como se comunican, como interactúan en todos os ámbitos, administración, académico, terceiro sector... xa que nesta transición holística, os coidados da terra non van ser sen os coidados das persoas e tampouco sen os autocoidados. E como imos coidar o resto se os nosos propios equipos están desfragmentados? Como imos construír ou contribuír a sociedades sans e xustas se non facemos parte de grupos de traballo sans? E como imos formar parte dunha sociedade global máis xusta se non formamos parte de micro-comunidades que saiban escoitarse, auto-organizarse, pór límites e tomar decisións consensuadamente sobre a vida que lles afecta?

Inverter tempo e enerxía nisto tamén será inverter en saúde futura.

Se todo está relacionado e conectado como non o van a estar as nosas accións persoais e profesionais, os nosos pensamentos, o noso modo de relacionarnos co mundo... Isto é a base deste modelo de intervención ecolóxico, multisistémico, aprender a conflituar de maneira saudable, integrar as polarizacións, visibilizar as formas de poder que se reproducen, reclamar a débeda de carbono e a responsabilización dos diferentes entes segundo o seu impacto, pasar dos marxes ao centro... A sostibilidade individual é un luxo, a sostibilidade comunitaria, baixo un marco lexislativo común, é o único camiño que temos para salvarnos xa que o planeta seguirá, mais non as condicións de vida do planeta para que nós sigamos nel, ecodependentes e interdependentes, unha vez máis.

Precisamos voltar a ollar a traballadora social como xeradora de redes e de vínculos, potenciadora da participación social e non coma un instrumento máis de control. Precisamos integrarnos na propia ciclicidade da natureza, formar parte de institucións rexenerativas, reverdecer todo ao noso redor, escolas, cárceres, hospitais, edificios, espazos de intervención... ollarnos como parte do ecosistema e cunha función esencial no mesmo. Polo momento, só o destruímos, en menos de setenta anos comprometemos o planeta, e agora temos a oportunidade e os coñecementos para rexeneralo. A que agardamos?

O primeiro paso é escoitar os límites, poñer a economía, a política, a educación, o traballo social e demais eixos ao servizo da vida, formarnos e capacitarnos para a transición ecosocial e acompañar vidas que merezan ser vividas.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

ADEGA. (2021, marzo 18). ADEGA insta á Xunta a facer efectiva a moratoria do

eucalipto e a recuperar a superficie ocupada ilegalmente por esta invasora.
<http://adega.gal/novas.php?id=1093&idioma=gl&sec=7>

ADEGA. (2023, xaneiro 23). Barra libre para as enerxéticas: O goberno español entrega

o 88% do territorio galego á especulación eólica.
<http://adega.gal/novas.php?id=1330&idioma=gl&sec=7>

Babarro. (2019). Permacultura: Unha caixa de ferramentas para deseñar un mundo

- mellor. Catroventos Editora.
- Bronfenbrenner. (1979). *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Harvard University Press.
- Calvin, Dasgupta, Krinner, Mukherji, Thorne, Trisos, Romero, Aldunce, Barrett, Blanco, Cheung, Connors, Denton, Diongue-Niang, Dodman, Garschagen, Geden, Hayward, Jones, ... Péan. (2023). IPCC, 2023: *Climate Change 2023: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* [Core Writing Team, H. Lee and J. Romero (eds.)]. IPCC, Geneva, Switzerland. (First). Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). <https://doi.org/10.59327/IPCC/AR6-9789291691647>
- Caparrós. (1998). *Manual de trabajo social: (Modelos de práctica profesional)*. Ed. Aguaclara.
- Consejo General del Trabajo Social. (2022). *Modelo del Sistema Público de Servicios Sociales que defiende el trabajo social* (Consejo General del Trabajo Social). <https://www.cgtrabajosocial.es/>
- Definición Global del Trabajo Social – International Federation of Social Workers. (2023). <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/definicion-global-del-trabajo-social/>
- Dirección General de Políticas de Desarrollo Sostenible. (2018). *Plan de Acción para la Implementación de la Agenda 2030. Hacia una Estrategia Española de Desarrollo Sostenible*. Ministerio de Asuntos Exteriores, Unión Europea y Cooperación. <https://www.mdsocialesa2030.gob.es/agenda2030/documentos/plan-accion-implementacion-2030.pdf>
- Dominelli. (2012). *Green Social Work: From Environmental Crises to Environmental Justice*. Polity.
- Earth Overshoot Day. (2023). Global Footprint Network. <https://www.footprintnetwork.org/our-work/earth-overshoot-day/>
- Fernández, & Posada. (2020). Serviço social e sustentabilidade: A abordagem ambiental como quadro de intervenção dos assistentes sociais. *Configurações*, 25, 154–169. <https://doi.org/10.4000/configuracoes.9013>
- Gómez-Hernández. (2022, junho 22). *Enraizamiento decolonial e intercultural desde Trabajo Social*. Centro Latinoamericano de Trabajo Social. <https://celats.org/publicaciones/revista-nueva-accion-critica-12/enraizamiento-decolonial-e-intercultural-desde-trabajo-social/>

- González Reyes. (2019). Escenarios de trabajo en la transición ecosocial 2020-2030. Ecologistas en Acción. Marqués de Leganés 12, 28004 Madrid.
- Greenpeace. (2023, outubro 30). Macrogranjas. Greenpeace España.
<https://es.greenpeace.org/es/trabajamos-en/agricultura/macrogranjas/>
- Guinot, & Ferran. (2017). Trabajo Social: Arte para generar vínculos.
- Hernández. (2007, setembro 1). Desigualdad y cambio climático. Ecologistas en Acción.
<https://www.ecologistasenaccion.org/17916/desigualdad-y-cambio-climatico/>
- Herrero. (2016). ECONOMÍA FEMINISTA Y ECONOMÍA ECOLÓGICA, EL DIÁLOGO NECESARIO Y URGENTE.
- Inventario Forestal Continuo de Galicia—Xunta de Galicia. (sem data). Obtido 27 de outubro de 2023, de <https://invega.xunta.local/invega/>
- Jones, & Truell. (2012). The Global Agenda for Social Work and Social Development: A place to link together and be effective in a globalized world. *International Social Work*, 55(4), 454–472. <https://doi.org/10.1177/0020872812440587>
- Krings, Victor, Mathias, & Perron. (2020). Environmental social work in the disciplinary literature, 1991–2015. *International Social Work*, 63(3), 275–290.
<https://doi.org/10.1177/0020872818788397>
- Latorre. (2013). Escenarios y perspectivas de Trabajo Social en ambiente*.
- Mollison & Slay. (1994). Introduction to Permaculture. Tagari Publications.
- Morales, Hernández, Natividad, & Muñiz. (2002). TRABAJO SOCIAL Y MEDIO AMBIENTE. <https://eventos.ucol.mx/content/micrositios/241/file/memoria/pdf/63.pdf>
- Noemí Banús, Rubio Vuille, Escudero, & Brizuela. (2014). Una mirada sobre Trabajo Social y Naturaleza.
- Nogués Sáez, Martín Estalayo, Blanco Campos, Serrano Pascual, Muriel Saiz, Cubillos Vega, & Calzada Gutiérrez. (2023). Aproximaciones a los discursos de las trabajadoras sociales: Contextos, debates e ideologías. Consejo General del Trabajo Social.
- Ortiz. (2023). Review of Decolonial Feminism in Abya Yala. *NACLA Report on the Americas*, 55(1), 102–106. <https://doi.org/10.1080/10714839.2023.2184086>
- Puleo. (2011). Ecofeminismo para otro mundo posible. Cátedra.
- Ritchie, Roser, & Rosado. (2020). CO₂ and Greenhouse Gas Emissions. Our World in

Data. <https://ourworldindata.org/co2-emissions>

Rosa (Ed.). (2017). *Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. Em *A New Era in Global Health*. Springer Publishing Company. <https://doi.org/10.1891/9780826190123.ap02>